Η θάλασσα στη γλώσσα μας

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ

Το να μιλήσεις για τη θάλασσα στη γλώσσα ενός λαού, όπως οι Έλληνες, που έχουν συνδέσει διαχρονικά τη ζωή τους με τη θάλασσα, το να μιλήσεις για τη θάλασσα στη γλώσσα μιας χώρας που η θάλασσα αποτελεί μέρος τής βιολογικής, εθνικής, οικονομικής και ψυχολογικής ύπαρξης των κατοίκων της, είναι πραγματικά και πρακτικά ριψοκίνδυνο. Κινδυνεύεις ν' αφήσεις έξω από τη γλωσσική πραγμάτευσή σου κομμάτια τής γλωσσικής υπόστασης αυτού τού λαού, πολύτιμα δηλαδή πετράδια τής έκφρασής του, που είναι στην πραγματικότητα οι λέξεις. Γιατί οι λέξεις είναι πολύτιμοι λίθοι τής γλωσσικής παρακαταθήκης ενός ολόκληρου λαού. Είναι κειμήλια τής πολιτισμικής κληρονομιάς ενός έθνους. Είναι αναντικατάστατα συστατικά τής ταυτότητάς του

Αυτό το άρθρο θα αποτελέσει ένα ταξίδι στον μαγικό κόσμο των λέξεων και ειδικότερα των λέξεων τής γλώσσας μας που συνδέονται με τη θάλασσα. Άλλωστε, οι ίδιες οι λέξεις είναι μια θάλασσα. Θάλασσα οι λέξεις στον κόσμο τής γλώσσας ενός λαού, θάλασσα που διασχίζουμε με επικοινωνιακή ασφάλεια μέσα στα γερά σκαριά που μάς εξασφαλίζει η στέρεη και δοκιμασμένη αρματωσιά τής ελληνικής γλώσσας.

Λένε πως η γλώσσα τού ανθρώπου ξεκίνησε από τέσσερεις λέξεις, τις λέξεις ουρανός – γη – θάλασσα – αέρας. Μία από τις λέξεις που χρειάστηκαν πολλοί λαοί, μεταξύ των οποίων οι Έλληνες, περνώντας από την κοινωνία στην επι-κοινωνία, ήταν η ανάγκη να δηλώσουν το υγρό στοιχείο που τους περιέβαλλε. Γι' αυτό το υγρό στοιχείο, οι Έλληνες χρησιμοποίησαν πέντε λέξεις: τις λέξεις θάλασσα, ἅλς (η), πόντος, πέλαγος και ωκεανός. Μέσα απ' αυτές και γύρω απ' αυτές πλάστηκαν πλήθος άλλων λέξεων για να δηλώσουν ποικίλες άλλες συναφείς έννοιες, καθώς και σύνθετες και λεπτές διαφοροποιήσεις, χρησιμοποιώντας τους δύο κύριους λεκτικούς μηχανισμούς τής γλώσσας μας: την παραγωγή και τη σύνθεση. Από αυτόν τον τεράστιο πλούτο θα ξεχωρίσουμε μερικές ενδεικτικές λέξεις, για να τις σχολιάσουμε εν συντομία.

θάλασσα: Και πρώτα-πρώτα η πιο αρχαία λέξη που χρησιμοποιήθηκε στην Ελληνική (από τον Όμηρο μέχρι σήμερα), για να δηλώσει «τη μεγάλη υδάτινη επιφάνεια με αλμυρό νερό», η λέξη θάλασσα. Η λέξη αυτή δεν απαντά σε καμιά άλλη γλώσσα τής οικογένειας των γλωσσών στην οποία ανήκει η Ελληνική –ούτε σε άλλη γλωσσική οικογένεια ή μεμονωμένη γλώσσα. Είναι μια προελληνική λέξη, που υιοθέτησαν οι Έλληνες από τους Προέλληνες. Πρόκειται δηλ. γλωσσολογικά για λέξη που δεν ετυμολογείται από τα Ελληνικά, μολονότι παραδίδονται πολλές παρετυμολογίες τής λέξης. Είναι, λοιπόν, χαρακτηριστική η πεισματική όσο και απεγνωσμένη προσπάθεια των αρχαίων γραμματικών να ετυμολογήσουν τη λέξη. Επίσης, ας σημειωθεί ότι στις άλλες γλώσσες τής ινδοευρωπαϊκής οικογένειας οι λέξεις για τη θάλασσα ανάγονται στη ρίζα "mar-, που έδωσε λατ. mare, απ' όπου ιταλ. mare, γαλλ. mer, ισπ. mar, ρουμ. mare, ιρλ. muir, λιθ. mares, σλαβ. morje, γερμ. Meer. Η ρίζα αυτή φαίνεται να συνδέεται με το αρχ. ελλην. μαρμαίρω «λάμπω, ακτινοβολώ» (απ' όπου και οι λ. μάρμαρο με αρχική σημ. ήταν «η στιλπνή επιφάνεια που ακτινοβολεί» και μαρμαρυγή «λαμπύρισμα»), τού οποίου η αρχική σημασία ήταν «η στιλπνότητα τής επιφάνειας τής θάλασσας που ακτινοβολεί, όταν πέφτουν επάνω της οι ακτίνες τού ηλίου».

Αν κρίνει κανείς από το πλήθος των συνθέτων και των παραγώγων που πλάστηκαν με αναφορά στη θάλασσα καθ' όλη τη διαδρομή τής ελληνικής γλώσσας (αρχαία – μεσαιωνική – νέα), μένει κατάπληκτος πόσο έντονα έχει περάσει διαχρονικά η θάλασσα στη ζωή των Ελλήνων, κατ' εξοχήν θαλασσινού λαού. Άλλοτε για να περιγράψει τον φυσικό κόσμο που τον περιβάλλει (ζώα, φυτά, γεωλογικά μορφώματα): θαλασσο-πούλι, θαλασσ-αετός, θαλασσο-κόρακας, θαλλασσο-θραύ-►